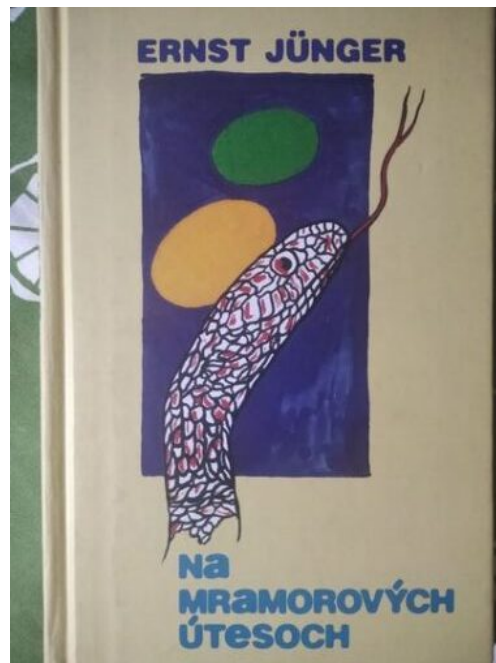

Autor: Francisco Carmo Garcia

Vhled do jedinečné atmosféry první poloviny 20. století můžeme nabýt i prostřednictvím některých literárních děl. Jedním z nich je *Kouzelný vrch* Thomase Mann, brilantní popis morálního i duchovního rozkladu tehdejší buržoazní společnosti. V tehdeším poraženém a otlučeném poválečném Německu se stal dominantní morální orientací nihilismus. Oswald Spengler ohlásil zánik Západu ještě uprostřed arogantního dunění zbraní Velké války, Nietzscheho vůle k moci se po jeho smrti stala lákadlem pro mladší generaci německé inteligence a Heidegger se popuzoval nad koncem filozofie. Toto ovzduší dekadence bylo znakem doby, intelektuálního i existenciálního zoufalství, následujícího po éře víry v nevyhnutelný pokrok lidské společnosti, typické pro 19. století. Jakmile se však musela idea pokroku postavit realitě zkázy světové války, nemohlo než přijít morální zmatení.

A právě tato hluboká krize ideje pokroku se jako červená nit vine dílem Ernsta Jüngera už od jeho proslulých deníkových vzpomínek na Velkou válku (*In Stahlgewittern*, česky *V bouřích ocele*, Academia 2021), přes „prorockou“ knihu *Der Arbeiter* až po jeho poválečné romány. Ale proniknout do nihilistického *zeitgeistu* meziválečného Německa se daří především jedné z jeho drobnějších prací: novele *Auf den Marmorklippen* (*Na mramorových útesech*), vydané na poledni Hitlerovy moci v roce 1939. Tato krátká kniha, pozapomenutá podobně, jako inteligence přehlíží jejího autora, nám o naší vlastní době – také zmítané krizí – prozrazuje více, než mnohá z dnes tolik rozšířených „vědeckých“ děl varujících před údajně očividným obrozením fašismu. V Jüngerově příběhu se despotická postava tyraňa objevuje ve své nejnásilnější podstatě, jako důsledek kosmologického nesouladu, jež rozbíjí všechny základy, na nichž společnost spočívá. *Na mramorových útesech* je kniha, která si zaslouží neupadnout do zapomnění, už jen proto, že zůstává skoro stejně srozumitelná – a případná – jako v době svého vzniku.

Nezapomínejme, že v obecném povědomí se s Jüngerovým jménem stále pojí jistá představa spoluúčasti na německém dramatu: ne-li přímé účasti na nacistickém režimu, pak přinejmenším jisté váhavé kolaborace. Pierre Manent se pozastavil nad paradoxem, že člověk jako Jünger, který se tak energicky podílel na rozmachu nihilistického *zeitgeistu*, jenž nakonec rozbil výmarské Německo, napsal asi nejslavnější kritiku nacistického režimu. 1] Mělo být vydání *Mramorových útesů* cosi jako *mea culpa* – nebo snad ještě více jasným odmítnutím národního socialismu natolik uznávanou osobností německého nacionalistického milieu? Thomas Mann v to doufal. Německý laureát Nobelovy ceny poznamenal, že nacistická partaj ztratila vydáním útlého svazečku svůj „jediný talent“. 2] Značný úspěch knihy, již se za dva týdny prodalo 14 tisíc výtisků, skutečně nebyl režimu příliš po chuti a Jüngera před možným problémy spojenými s vydáním *Mramorových útesů* uchránil osobní *Führerův* zásah. Až s odstupem let Jüngerovi došlo, jak moc tehdy pokoušel štěstěnu: kdyby se v podobné situaci ocitl někdo jiný, než řádem *Pour le Mérite* ověnčený válečný hrdina, odehrával by se jeho příběh jistě odlišně.

Mramorové útesy jsou ale mnohem víc než nepřímá kritika. Mezi fantaskními prvky splétající vyprávění a všemi symboly, na něž čtenář této novely na jejích stránkách naráží, se skrývá zásadní drama lidské existence, jež vrcholí tím nejnásilnějším možným způsobem – tedy naprostým zničením – na závěrečných stranách knihy, prostřednictvím ohnivého pekla, jež pohltí starou Marinu i s okolní, čtenáři knihy už tak důvěrně známou krajinou. Základní otázku knihy lze vymezit jako problém řádu a nesouladu, tj. logiky chaosu, vždy skryté pod pláštěm spořádané společnosti. Estetika destrukce vyplňuje závěr knihy podobně, jako když Hobbesův Behemot, biblické monstrum, jež si zvolil za symbol chaosu, prudce vyrazil ze svého doupěte, aby si podmanil civilizaci.

Tak lze ovšem zjednodušeně shrnout problém celého 20. století. Dvě strašlivé světové války se odehrály ve světě, jehož nejzákladnějším intelektuálním i morálním předpokladem byl nezadržitelný pokrok. A v tomto duchu Jüngerem pozorovaného rozkladu nás text odstavce za odstavcem přivádí až k svému logickému vyústění: od idylického života vypravěče v jeho poustevnickém útočišti mezi zahradou a knihovnou až k naprostému chaosu, jenž zachvacuje kdysi tak úhledné město, nyní pohlčené ničivými plameny. Těžko můžeme opomenout autobiografické prvky, roztroušené na stránkách knihy, jež jasně odkazují na autorovy vlastní zkušenosti, nejen coby nadšeného entomologa, ale také „starého bojovníka“, který se sám také vydával na „nezdařené výpady“. Tento poslední střípek je důležitý jako jakási poznámka pod čarou k dějinám: vypravěč *Mramorových útesů* vysvětluje, že válka proti „svobodným národům“, v níž sám bojoval, měla ničivé důsledky, podobné škodám na stromu spáleném mrazem. Ty se často viditelně projeví až s mnohaletým odstupem. Tak tomu bylo i s nihilistickým smýšlením v poválečném Německu, jež vyvrcholilo až Hitlerovým uchopením moci.

Jelikož se jedná o příběh odvíjející se na pozadí společenského úpadku, pokouší se Jünger rozkrýt jeho příčiny – osud vypravěče se tak ubírá sestupnou cestou podobnou platonské myšlence degenerace politických režimů. Na bukolické výjevy z Mariny i pečlivě uspořádaný život, věnovaný tichému studiu v zázemí poustevny na mramorových útesech vypravěč vzpomíná s melancholií doprovázející vzpomínky na šťastné časy. Stojí v kontrastu

s postupujícím zlem, ztělesněným Nadlesním. To přichází zprvu plíživě, tak jako kosmologické přetržení náležitého řádu vyvolává účinky viditelné až s postupem času.

Postava Nadlesního (*Oberförster*) zde symbolizuje chaos a je zcela zjevná, proč nakonec vítězí: podmínky vedoucí ke konečné destrukci se formují postupně v procesu morálního, intelektuálního a kulturního rozkladu, který silám chaosu otevírá cestičky k výpadům. Jak hrdina vysvětluje, Nadlesní mohl začít postupovat, teprve když se věci začaly samy drolit. Z různých projevů úpadku společnosti se zvláště důležitě jeví rozklad tradic i zvyklostí: v rozhodující chvíli chaos zasahuje i do tradičních projevů úcty ke smrti – kdysi hluboce uctivé tributy se propadají do vulgarity a sekulární posmrtné projev úcty hrdinům obce jsou zprofanovány.

Chaos do světa vyprávění vstupuje prostřednictvím symbolu lesa. Ten poskytuje v *Mramorových útesech* poslední útočiště ničemům a lotrům, zavrženým a ke všemu odhodlaným mužům. Tito obyvatelé lesa jako by zmnožili pokaždé, když se základy civilizace otřásají. Jejich vůdce, Nadlesní, je takřka archetypem nepřítele lidství, svobody i důstojnosti člověka – nenávidí přírodu, čistý vzduch, lidskou radost i každou intelektuální kratochvíli. Někteří v postavě Nadlesního hledali podobnosti s Hitlerem, a přestože jej s Führerem některé rysy pojí, jen těžko v něm nevidět četné vlastnosti Platónova tyrana, nejhoršího a nejodpudivějšího ze všech lidí. Nadlesní zde vystupuje jako protiklad dobra i krásy, nepřítel civilizace a ztělesnění chaosu – chaosu, jenž vrcholí v ničivém násilném výbuchu, který je ovšem svou podstatou dokonce hlubší než extrémní násilnost války. Příčiny triumfu tohoto muže Jünger nachází v nesouladu uvnitř duše. Síly chaosu prostřednictvím chaosu vystupují proti řádu, úspěchu však dosahují až tehdy, když hniloba společnosti dostatečně rozleptala její základy do té míry, že se jakýkoliv návrat k předchozímu uspořádanému stavu jeví nemožným.

Jak už jsme viděli, morální proměna Velké Mariny neponechala stranou ani úctu ke smrti a neminula ani postavení a úlohu mládeže ve městě, z níž se postupně stal destabilizující prvek společenského napětí. Polarizace společnosti vytvořila stav, kdy se hojně dařilo různým znepráteným frakcím a sílu dodala i všemožným „primitivním pověrám“, jež postupně začaly nahrazovat víru ve stará božstva města. Nadlesní tohoto znesvářeného ovzduší, vytvořeného postupujícím morálním i kulturním úpadkem, umně využívá a etabluje se coby tyran – obdobně jako v platonské *Kallipoli*, tedy ve společnosti, kde se nesoulad duše stal tvrdou skutečností. Tento tyran se coby symbol podobá Nadlesnímu jak svými kosmologickými rozměry, tak některými psychologickými rysy: Jünger se snaží vytvořit příběh rozkladu a degenerace paralelní s úpadkem platonské *polis*. Krveprolévání v závěru knihy přichází ruku v ruce s hrůzným konáním tyrana, jenž na výzvu reaguje zlým provokativním úsměvem, jen aby názorně ukázal, že když jde o zničení nepřítele na prach, nezná žádné morální zábrany – protivník nutně musí být existenčním nepřítelem, jelikož tyran žije v hluboké a systematické hrůze z jakéhokoliv náznaku skutečné svobody. Podobně jako Platónův tyran už ani Jüngerův Nadlesní nerozlišuje mezi snem a skutečným životem. Přestala pro něj existovat dělicí linie mezi nutnými a zbytnými potřebami, tužba ničit tak má v jeho očích stejnou hodnotu ve vztahu k zušlechtění řádu. Když se mu tak nabízí příležitost ovládnout idylický kraj marinské zátoky, převrací Nadlesní význam i formu morálního jazyka,

podřizuje řád chaosu, poklid poustevny zkáze v plamenech, svobodu a šlechtickou odvahu servilitě otroka, krásu hrubé síle. Je to člověk žijící mezi nejhoršími, který dělá z občanů, svobodných lidí otroky – takový tyran nastolí nejhorší možné otroctví: to vytvořené otroky. Nesoulad platonské duše je zde vykreslen hlubokým, konkrétním způsobem a vrcholí zkázou v ohnivém infernu.

Zmínili jsme, že les zde symbolizuje prostor, kde se bují chaos. Odpovídá-li degenerace lidské duše – v *Mramorových útesech* postupný rozklad tradic a zvyklostí – degradaci morální a nástupu tyranidy, musíme na ovzduší, v němž prospívá, jako *status naturalis* nahrazující civilizaci. Les, tyranovo hájemství, nabývá podobného významu jako Behemot, jenž se u Hobbese objevuje ve fázi úpadku občanské společnosti, a musí tak být poražen a podmaněn největší silou, jakou kdy svět spatřil, tedy Leviatanem. Behemot stejně jako les představují chaotické impulzy, nepodléhající hierarchii morálky a rozumu. V tomto směru můžeme v lese vidět přirozený stav člověka, vždy přítomný nehluboko pod povrchem – jako příroda ve svém brutálním a anarchickém stavu, popisovaném Hobbesem. V tom se skrývá podstata problému řádu – tedy zajistit, že tento přirozený stav je zdárně překonán. Pro Hobbese je odpovědí zušlechtění moderního státu. 20. století se svými dvěma světovými válkami ukazuje obrysy problému, velmi jasně odhaluje kontury tohoto problému – i v tomto případě jako by explodoval přímo do tváře slabosti liberální společnosti.

Dodejme, že idea lesa v Jüngerově pozdější tvorbě se diametrálně liší od role v *Mramorových útesech*: stává se pro něj prostorem pro zbytky svobody, posledním útočištěm „solitéra“, svobodného člověka před totálním Státem. Jünger zde otevřeně ukazuje logické vyústění technického vývoje a pronikání techniky do stále širší oblasti lidského života. Už ve svém poválečném *Dělníkovi* přistupuje k technice jako totalizujícímu fenoménu: les se etabluje jako romantický, svobodný prostor – amazonský prales označuje za jedno z posledních skutečných míst světa, odsouzené k zániku pod náparem nevyhnutelného šíření techniky. Moderní svět vytvořil globální systém naprosté vzájemné závislosti, nesmírný interkontinentální dodavatelský řetězec, kde se všechny rozdíly mezi odlišnými lidmi a národy rychle stírají. Geografické i kulturní specifity i odlišnosti jako by byly opatřeny jakýmsi „datem spotřeby“, po němž coby efektivní skutečnosti přestávají existovat. Každý odpor proti tomuto procesu nelze pak vnímat jinak než romantickou rebelii proti novému, technikou podrobenému světu, která už se své podstaty nemůže mít dlouhého trvání. Dokonce ani vůle k moci se svou pro nietzscheána Jüngera všeobecnou platností, nemá ve světě technicky valné hodnoty. A žádné pohrdání smrtí, které umí dát na odiv válečník s duší aristokrata, nedokáže přebít fascinaci vyvolanou „mechanizovanou smrtí“. 4]

Svoboda ve světě techniky a tváří tvář ohromnému státnímu byrokratickému aparátu se pro Jüngera stala zásadním tématem postmoderního světa, jak je patrné třeba v *Chůzi lesem*. V tomto světě technokratů se les stává útočištěm svobody a *Anarcha* ztělesněním lidského typu, který dosud dýchá ducha svobody. Jünger tak les pojímá jako prostor přímého vztahu člověka ke svobodě – představuje symbol odporu proti propojenému a vzájemně závislému „globalizovanému světu“, právě tak jako je svoboda ze zásady svobodou samotáře. Byť jen jediný člověk je žijícím důkazem existence svobody, která zde tak nachází aristokratickou podstatu. Přestože v *Mramorových útesech* neztělesňuje postava tyrana techniku, nabízí

v některých pasážích pohled na tuto aristokratičnost svobody – zvláště názorně v případě odporu knížete zavražděného Nadlesním. Mučivá trýzeň posledních chvil mladičského šlechtice projasnila jeho rysy natolik, že dostaly až nadlidský nádech. Způsob, jakým si tento mladý kníže v rozhodujícím okamžiku podmanil strach ze smrti, byl pro vypravěče obzvláště obdivuhodný: pořád se ještě našli muži schopní rozeznat „vyšší řád“. Svoboda je tedy základním motivem knihy – jako odpor a poslední útočiště proti tyranii a světu polapenému ve svém vlastním zániku.

Jünger se dost možná pokouší čtenáře novely přesvědčit, aby se znovu zamyslel nad klasickým pojetím historického vývoje jako cyklu degenerace a obrody. Stejně jako proces úpadku *polis* se i rozklad jeho města řídí logikou rozkladu kosmologického: všechny události vědomky i nevědomky jako by tento zánik urychlovaly nebo zesilovaly. Jünger vysvětluje nevyhnutelnost tohoto procesu. Člověk se musí ponořit do plamenů, aby mohl znovu zazářit lidský řád. Tím se také vyprávění *Mramorových útesů* uzavírá: perspektivou budoucí obrody. Tvrdé a rmutné opuštění poustevny představuje nutný předěl, který přes anarchii míří k budoucímu opětovnému nastolení řádu.

Autor nesdílí jedinečně moderní přesvědčení o nezvratnosti historického procesu pokroku. Jünger se coby myslitel a autor objevuje přesně v onom dějinném momentu hluboké krize ideje pokroku. Pod nánosem civilizace a jejích příjemných požehnání vždy hrozí postava Nadlesního, symbolu chaosu, připravená rozpoutat zkázu v momentě, kdy morální rozklad společnosti ochromí její schopnost rozlišovat mezi spravedlivým a nespravedlivým. Podobně jako u Hobbese číhá přirozený stav člověka vždy jen kousek pod povrchem civilizace. I lehký otřes může nabídnout příležitost pro Nadlesního. Nelze pochybovat o důvodech, proč nacistický režim a jeho pohůnky tato kniha znepokojovala – režim tohoto stříhu nemůže nikdy dovolit a snášet existenci svobodných mužů. V časech, jako je i naše doba – charakterizovaná neustále se prohlubující společenskou i politickou polarizací – může tato kniha nabídnout cennou lekci pro všechny, kdo se pokoušejí porozumět zhoubným a ničivým důsledkům nihilismu.

Notes

- 1] Pierre Manent, “The Return of Political Philosophy”, *First Things* (květen 2000).
- 2] Helmuth Kiesel, “Ernst Jüngers Marmor-Klippen”, *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, Vol. 14 1 (October 2009).
- 3] Julien Hervier, *Entretiens avec Ernst Jünger*, (Paris: Gallimard, 1986), 91.
- 4] Ernst Jünger, *O Trabalhador: Domínio e Figura*, trans. Alexandre Franco de Sá (Lisbon: Hugon, 2000) 121.

Esej Francisca Carmo Garcii **Between Order and Disorder: Ernst Jünger on the Marble Cliffs** vyšla na stránkách Voegelin View 16. února 2021.